

A valóság önvallomásai*

Mezei Balázs: *Vallásbölcselet. A vallás valósága I–II.*

Gödöllő, Attraktor Kiadó. 2005. 1077 oldal

A 2005-ben megjelent *Vallásbölcselet* Mezei Balázs első szisztematikus, a szerző átfogó filozófiai nézetrendszere számára minden, valóban lényeges pontot magában foglaló alapvetése. Egy olyan, mintegy tíz évet felölelő ív beteljesítése, melyet Mezei az 1995-ben írt, ténylegesen 1997-ben kiadott *Zárójelbe tett Isten* című művével kezdett meg (Mezei 1997). Munkássága egy speciális téma vezérfonalán halad, mely a szerzőnél univerzális jelentőségre tett szert: az igazság problémája. Ezt Mezei konkrétan a vallási tapasztalat felől közelíti meg. Pontosabban: szervesen összefonódik nála a vallási tapasztalatra és az igazságra vonatkozó kérdés. Az igazságot mindenekelőtt így érti: magának a valóságnak az önmegnyilatkozása; az igazság tapasztalata az a tapasztalat, melyben maga a valóság vall önmagáról. Ugyanakkor a vallási tapasztalat is lényegileg *esztatológikus* és *apokaliptikus* természetű, melyben a végső valóság ad hírt magáról.

Ennek a 2005-ben közzétett munkának a különleges időszerezését ma (2019-ben) az azóta időközben megjelentetett angol nyelvű művek adják (lásd alább), melyek megértéséhez ez a mű alapvető módon járul hozzá (s melyekről reméljük, hogy előbb-utóbb magyar nyelven is napvilágot

látnak majd). Egy rendszeres vallásfenomenológiáról van szó, melyre magyar nyelven, ilyen átfogó igényekkel, eddig nem igen létezik példa – és amely a nemzetközi összehasonlításban is számos újszerű motívummal lép fel. Az itt megkezdett törekvéseket és felvetéseket a későbbi idegen nyelvű szisztematikus munkák mélyítik el, helyezik tágabb kontextusba, illetve ez utóbbiak mélyebb értelme is e mű felől válik hozzáférhetővé. A tét: *a vallási valóság* területének legitim fenomenológiai feltárása és biztosítása. Ebben a vállalkozásban a *kinyilatkoztatás* fogalma tesz szert központi jelentőségre.

A szerző számára a vallásfilozófia (vallásbölcselet) nem egy különös terület a filozófia számos lehetséges másik ága között – a politikai filozófia, esztétika, etika, természetfilozófia, történelemfilozófia, nyelvfilozófia, ismeretelmélet, lételmélet stb. mellett. Szerinte a vallás bizonyos módon a valóság végső természetével foglalkozik – a vallásban tárul fel minden végsőképessé természetét szerint. Ily módon Mezeinél a vallásbölcselet az a központi elem, amely megszervezi a gondolkodás és a tapasztalat összes többi regiszterét, az a végső kontextus, amely felől és amelyen belül minden más értelmezhető és értelmezendő. Mezei „bölcseletről” beszél – ami részben a magyar nyelvvel való intim kapcsolatára is utal. Ez továbbá a Heideg-

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

gerrel való erős gondolkodói rokonszenvet is jelzi: nemcsak Heideggernél a „nyelv a Lét háza”, de bizonyos fokig Mezeinél is. Mezei szerint is a tapasztalat, gondolkodás és nyelv szorosan áthatják egymást, ugyanannak a szerves-önszervező totalitásnak a részei. A vallási tapasztalathoz is (ebben a műben) mindenekelőtt a magyar nyelven keresztül közelít – azzal együtt, hogy behatóan ismer még számos egyéb nyelvet is (angol, német, francia, latin, ógörög, héber), amelyek mozzanatait, lehetőségeit szintén használja és mozgósítja. Magyarul írott műveiben különleges erőfeszítést tett arra, hogy a vallási tapasztalatot magyarul szólaltassa meg – és a *Vallásbölcsélet*ben különösen ez a helyzet, ott kiváltképpen fontos számára, hogy a magyar nyelv különböző tapasztalati és filozófiai (gondolkodói) mélységeit kiaknázza.

A *Vallásbölcsélet*ben megkezdett (korábbi törekvései felől szemlélve: részben beteljesített) vonalat folytatta tovább a szerző az elmúlt, közel tíz évben megjelent, összegző jellegű munkáiban; így a *Mai vallásfilozófiában* (Mezei 2010), majd a *Religion and Revelation after Auschwitz* (Mezei 2013), és végül a *Radical Revelation* című kötetekben (Mezei 2017). Mezei erőfeszítései egy rendszeres formában kidolgozott, mindenre kiterjedő, vagy legalábbis minden, valóban lényeges pontot érintő reveláció-, illetve kinyilatkoztatás-filozófia létrehozására irányultak. Ebben a filozófiában a kinyilatkoztatás vagy reveláció a valóság végső önmegnyilatkozását jelentette, és ez a vállalkozás magában foglalja annak tisztázását is, hogy mi milyen módon illeszkedünk ebbe a valóságba, és hogy milyen viszonyban állunk pontosan a valóság végső formájával.

Ennek a filozófiai kezdeményezésnek, melynek legutóbbi fázisa (bizonyos szempontból betetőzése) a 2017-es *Radical Revelation*, első valóban kiterjedt és rendszeres bemutatása az alább tárgyalt *Vallás-*

bölcsélet, első részletes dokumentuma pedig az 1997-es *Zárójelbe tett Isten* című mű; ezt a vallásfilozófiai projektet ez a könyv indította útjára. Ebben az utóbb említett munkában még egy nyomatékosan husserli alapvetésről van szó, a husserli filozófia szellemében gyakorolt fenomenológiáról; melyet a szerző ugyan bizonyos mértékig később meghaladni vél, melynek szelleme azonban megmaradt Mezei későbbi műveiben is, melynek egyes lényegi elemeit a filozófus, értelmezésem szerint, végig megtartotta. A *Zárójelbe tett Isten*ben azonban még szorosabban kapcsolódik Husserlhez, a husserli filozófia örökségéhez és szelleméhez. „Fenomenológiai prototeológiáról” beszél benne, ahol a „prototeológia” nem a történelmi előzményekre utal, hanem arra, hogy a tételes teológiát módszertani értelemben megelőző, de a köznapit tudat teológiai naivitását meghaladó, vallási irányultságú fenomenológiát műveljünk. A „prototeológia” a vallási naivitás felszámolását célozza. Nem a vallási, a teológiai tapasztalat destrukcióját célozza, hanem módszertani tisztázását, és a teret előkészítését a magasabb fokú kifejtés számára.

Ezt a „magasabb fokú kifejtést” volt hivatva elvégezni a szűk tíz évvel később íródott *Vallásbölcsélet*. Ebben a következő, szisztematikusan műben, mely a jelen ismertető fő témáját is képezi, a szerző mintegy magasabb, szélesebb horizontra lép. Mozgástere ezúttal már a teljes kultúr- és filozófiatörténet. (A *Zárójelbe tett Isten* mindenekelőtt a husserli filozófia horizontján mozgott, és annak közelebbi kontextusát vizsgálta – és onnan lépett tovább a távolabbi, konkrétan vallásfilozófiai következtetésekig, összefüggésekig.) A *Vallásbölcsélet* elszakad a szűkebb fenomenológiai nyelvezettől, noha annak szemléletét és bizonyos fokig annak módszerét is még mindig használja; bizonyos módon Mezei gondolatainak még mindig

a fenomenológiai filozófia alkotja a médiumát. Husserl, valamint különösen Heidegger és Lévinas meghatározóak a számára. A mű végighalad az emberi alaptapasztalatok, és speciálisan a vallási tapasztalat lényegi formáin. A könyv fogalmi, módszertani tisztázásokkal veszi kezdetét: megvilágítja előbb a vallás, majd a filozófia szavak (és tapasztalati, gondolati szférák) pontos értelmét. Egymásra vonatkoztatja őket, kifejti, milyen értelemben is beszél „vallásbölcseletről”, s milyen értelemben számít nála a vallásbölcselet a gondolkodás magasabb fokú formájának. Innen halad tovább a szerző számára olyan kulcsfontosságú fogalmakon át, mint a hasonlat, a tévedés és igazság és a végtelen – és ezzel szerves összefüggésben: a (nyitott) totalitás (55, 66. jegyzet, továbbá 96, 158. jegyzet) –, a végső valóság önmegnyilatkozásának problémájához.

A latin *religio* kifejezésben Mezei a szó tabusító jellegét, felhangját emeli ki; egy eredendően negatív aspektust (köt, megköt, kötelesség, megtilt stb.). Ehhez képest a magyar „vallás” kifejezésben annak pozitív jellegét emeli ki, miszerint a vallás által valamit megvallunk, illetve valami megvallásra kerül – ami Mezei filozófiai célkitűzéseivel is kiválóan illeszkedik; sőt, döntően inkább ez a jelentés fejezi ki igazi szándékait és törekvéseit. A filozófia a vallásban artikulálódó (nyelvileg is formált) tapasztalat konceptuális elmélyítésére, kibontására vállalkozik. Ugyanakkor van valami a vallásban, ami a vallási tapasztalat számára hozzáférhető, a filozófia számára pedig végső soron mindig csak nagyon korlátozottan megközelíthető: az ineffábilis, a kimondhatatlan. A filozófiának azonban feladatai közé tartozik, hogy ezzel, a kimondhatatlannal is megbirkózzon, hogy azt is megpróbálja bizonyos módon fogalmilag feldolgozni. A vallási tapasztalatot, tartalmat, képződményeket feldolgozni hivatott filozófia – speciálisan mint bölcse-

let, mint valamin eltűnődő kontempláció – két említett formája a közlő és a kutató filozófia, melyek Mezei szerint szigorúan egymásra vannak utalva: a közlő az „alászálló”, a kutató a „felemelkedő” filozófia; ahol az alászállás és a felemelkedés a platóni barlanghasonlatra utalnak. A kutató filozófiát mindenkor a közlő filozófia segíti, mely bizonyos elemi belátásokra, tapasztalatokra támaszkodik, s amely mindazonáltal maga sem tévedhetetlen. (Az első négy fejezetben a szerző döntően ezeket a fogalmi tisztázásokat hajtja végre, és a velük közvetlenül összefüggő problémákat bontja ki.)

Centrális jelentőséggel bíró elem Mezeinél a hasonlat (az ötödik fejezet címe: *A hasonlat dimenziói*). A hasonlat a hasonulás által összekapcsolja a hasonlítottakat, megvalósítja azok egységét. A hasonlat a hasonlúson keresztül valami magasabb rendűhöz kapcsol bennünket. A vallásbölcseleti kifejtés, ismertetés médiuma és nélkülözhetetlen eszköze, mint Mezei mondja, a hasonlat. A magasabb rendű, végsőképpen valóság a hasonlúságon keresztül és a hasonlóság révén válik hozzáférhetővé a számunkra, mutatkozik meg. A hasonlat esetében lényegileg különböző tapasztalat- és jelentésregiszterek lesznek egymással összefüggésbe hozva. A hasonlatban azonosság és különbség játéka fejeződik ki; az összehasonlított lét- és jelentésrétegekben szereplő, lényegileg azonos elemek segítenek megérteni a magasabb rendű természetének bizonyos lényegi vonásait. Mezei három ilyen, a vallásbölcselet számára alapvető és irányadó hasonlatot ismertet, amelyek szervesen összekapcsolódnak egymással, és amelyek révén mindenütt a valóság végső természete az, ami a végesség számára is, szükségképpen részleges módon, de mégis mint olyan mutatkozik meg: a fény-, a végtelen- és a világhasonlatot. A fény-hasonlat a fizikai fényt kapcsolja össze a fényesség, a vilá-

gosság szélesebb jelentéskörével. A végtelen-hasonlat a végtelenséget próbálja meg számunkra megközelíthetővé tenni – végső soron a végső valóság omega-karakterrel rendelkező végtelenségét (a szerző szóhasználatával: *végstelenségét*) szeretné érzékeltetni. A világ-hasonlat is a létezés különböző regisztereit szeretné egymással szerves egységbe kapcsolni; ahol a vallásbölcselet fő témája kiváltképpen ott bukkan föl, ahol evilág, másvilág és túlvilág (mint az előbbi kettő egysége) fogalmairól esik szó, továbbá a világ fennállása és forrása közti szükségyszerű kapcsolatról. Mindenütt a valóság magasabb szintje felé vagyunk kormányozva, ami előkészíti a terepet az igazság és a tévedés összefüggéseit fejtegető további fejezeteknek.

A hatodik fejezet kulcskérdése a tévedés. Az igazságot végső soron a tévedéssel összefüggésben érthetjük meg. Mezei értelmezésében az ember eredendően tévedésben lévő, tévelygő lény; a tévedés mintegy a *conditio humana*, az emberi állapot részét alkotja; egyszersmind azonban az igazsággal való kapcsolatunknak is a feltételét alkotja. A mű egyik lényegi kérdése, mintegy tengelypontja, olyan kérdés, melyen Mezei egész vállalkozása áll vagy bukik: „Vajon miért van tévedés, és miért nincs sokkal inkább csupáncsak tévedéstelenség?” (714). Descartes-on, Kanton és Heideggeren edződött filozófusok számára a válasz kézenfekvőnek tűnhet: az ember végessége miatt. (Korábban én is ezt az utat választottam, hogy választ adjak a kérdésre). De Mezei nem ezt az utat választja. A „végesség” szó egyszer kerül elő a fejezetben, amikor Mezei arra utal, hogy az emberben végesség és végtelenség egyesül (716 sk.), és a következő, utolsó fejezetben is csupán egyszer utal az ember végességére (862 sk.). Mezei azonban – a végességgel szemben (vagy mellett) – a *szabadság motívumát* hangsúlyozza. Az igazságra meg kell nyílnunk, nyitottnak

kell rá lennünk – ami azonban szabadságunkból fakad.¹

A tévedés sajátos autonómiával rendelkezik. Bizonyos módon képes arra, hogy kialakítson egy saját kis világot, egy saját kis abszolútumot – egy olyan szférát, melyben imitálja az eredeti valóságot (álvilágosság, álvégtelen, álvilág – mindez egy álvallásban kristályosodik ki). A tévedés nem pusztán igazságnak maszkfirozza magát – nem pusztá maszk, nem pusztá álca. Megvan a maga valósága. Ugyanakkor valóságát az igazságból, az igazi valóságból meríti. Az a forrása, az építőanyaga. A tévedés mindig tartalmaz valamit, mégpedig alkalmasint valami lényegit, valami alapvetőt az igazságból – egyébként nem tudna az igazság, sőt az abszolút igazság igényével fellépni.

Mit értsünk azon, hogy a tévedés, bizonyos módon (bár az igazság függvényében) abszolút? Gondolhatunk itt az örültekre, illetve az összeesküvésben hívőkre. Az örület, a tévedés vakon hívők számára az igazság teljes pompájában lép fel – néhány ténymorzsa alapján az örültek, vallási fanatikusok, összeesküvés-elmélet-hívők pompás kis palotát építenek fel maguknak, egy saját kis világot, sajátos összefüggésekkel és törvényekkel. Olyan stabil és sziklaszilárd légvárak ezek, melyeket nincs az az érv, nincs az az elegáns gondolatmenet, amely megingathatna; olyan bevehetetlen erődítmények ezek, melyekkel szemben az igazság összes légiói is tehetetlenek.

¹Egy pár évvel ezelőtti konferencián – *Horizons Beyond Borders. Traditions and Perspectives of the Phenomenological Movement in Central and Eastern Europe* (2015. június 15–17., Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet) – Mezei ezért kritizálta Michel Henryt, egyfajta „naturalizmust” vetve a szemére, mondván, hogy ő (Mezei) Henrynál nem érezte eléggé az autonómia, a szabadság működését az élet fungálásában (az előadás címe *Apocalyptic Phenomenology* volt).

Hacsak nincs meg a hívőben a nyitottság – ami azonban csak akarati elhatározásból, döntésből fakadhat, abból kell fakadnia. A szabadság elengedhetetlen feltétele az igazság feltárásának. A szabadság megfelelő használata nélkül, a nyitottság nélkül pedig menthetetlenül benne ragadunk a *tévedés autonómiájában*. Az igazsághoz nyitottakká kell válnunk. És ennek velejárója, hogy keresztülmenjünk a *tévedés katasztrófáján*; hogy belássuk, hogy néha alapvető dolgokban nem volt igazunk, hogy lássuk, mennyire lényünk része (a *conditio humana* része) a tévedés, a tévelygés. Ennek révén küzdhetjük le az álvallás fenyegetését, és kerülhetünk kapcsolatba magának a valóságnak önmagáról szóló vallomásával. (Mezei nagyon szeret eljátszani ezekkel a szavakkal: valóság, vallás, vallomás stb.). A tévedés kísértés is lehet, *csábítás* – az embernek le kell küzdenie ezt a kísértést vagy csábítást, hogy a valósággal, az igazzal (az igazsággal) kerüljön közelebbi kapcsolatba. A tévedés katasztrófáján való keresztülhaladás az ember viszonyát is erősebbé teszi a valósággal. A tévedés igazán mély megtapasztalása segít bennünket abban, hogy nyitottak maradjunk, hogy az ember valóságra való nyitottságát folyamatosan nyitva tartjuk; és hogy felismerjük, hogy az igazi vallás elengedhetetlen része, lényegileg konstitutív eleme, szemben az álvallással, a nyitottság. Az igazi vallás nyitottsága pontosan az igazságra, az abszolút valóságra való megnyíltást jelenti.

A mű tetőpontja, az egész gondolati koncepció magvának kibontása az utolsó, a hetedik fejezet (*Tűnődés és igazság*). A tűnődés a *Vallásbölcseletben* felvázolt valóság- és igazságfelfogás egy további, bizonyos módon központinak számító eleme. A tűnődést három, egymásra épülő szinten közelíti meg a szerző: hétköznapi, bölcseleti és vallásbölcseleti tűnődésfogalomról beszél. Mindegyik esetben *nyitottá válásról* van szó; illetve a nyitottá válás radikalizáci-

ójáról. A köznapi tűnődés a konkrétumból indul ki; meg-megáll a konkrétumnál, és vissza-visszatér hozzá. Ebben a tűnődésben bizonyos köznapi dolgokat, összefüggéseket engedünk szóhoz jutni, magukból megnyilatkozni – igaz, olyan dolgokat és összefüggéseket, melyek nemritkán túlmutatnak a köznapi valóságon. A bölcseleti tűnődés-fogalom megszilárdítja és módszeresen felépíti, elmélyíti a köznapi tűnődésben megjelenő attitűdöt, illetve habitust. *Konceptuálisan* alámerül a tűnődésben bejelentkező, az önállóság igényével bejelentkező valóságban. Végül a valásbölcseleti tűnődés a korábbi tűnődések eredményeit egy nyitott totalitás egészében integrálja, helyezi el. Engedi megjelenni a valóság végső dimenzióit.

Ezzel elválaszthatatlanul összekapcsolódik az igazság fogalma. Az igazság mindig a valóságra vonatkozó igazság, a valóság önmegjelenését célozza. Az igazság esetében kétszer három igazságfogalomról van szó: három filozófiai és három vallásbölcseleti igazságfelfogásról. Mindegyik esetében a következő elmélyíti, tágabb összefüggések közé helyezi a korábbi. A filozófia oldalán: (1) korrelációs, (2) szubzisztens és (3) aléthikus igazságfogalomról van szó. A *korrelációs* igazságfogalom magvát az a klasszikus tétel képezi, mely szerint az igazság nem más, mint gondolat és dolog *kölcsönös megfelelése* egymásnak – *veritas est adaequatio intellectus et rei*. Olyan gondolat ez, mely végighúzódik a filozófiatörténeten Platóntól és Arisztotelésztől kezdve Aquinói Szent Tamáson és Descartes-on át egészen Brentanóig és Husserlig. Egyik legkiforrottabb megjelenési formáját az *intencionalitás* husserli elképzelésében találjuk meg. A szubzisztens igazságfogalom a „*magában való igazság*”, illetve a „*magukban való igazságok*” képzetére utal. A korrelációs igazságfogalom meghaladásaként, illetőleg az előbbi érvényességének korlátozásaként, viszonylagossá tételeként ez a

fajta felfogás az imént említett gondolkodók egy részénél is megjelenik; Platónnál (mint az idea önmagában fennálló egysége), Aquinói Szent Tamásnál és Husserl-nél is. Végül az *igazság aléthikus fogalma*, mely Heideggerhez fűződik, a Lét eredendő feltárultságát, el nem rejtettségét, önmegnyilatkozását mondja ki (940 sk.). Megjegyzendő, hogy Mezei a heideggeri értelmezés filozófiatörténetileg úttörő érdemeit elismerve, másfelől bírálja is ezt a felfogást, amennyiben Heidegger szerint *igazság és tévedés, feltárultság és elrejtés* szükségszerűen összekapcsolódnak a Lét megmutatkozásának eseményében. Mezei szerint ez a felfogás Heidegger saját gondolkörén belül is helytelennek kell hogy számíton (941). Az aléthikus igazságfelfogásból – Mezei szerint – nem következik tévedés, hanem csakis és kizárólag az igazság. A tévedés születéséhez szükség van a szabadságra, az autonómiára, ami Heideggernél – Mezei olvasatában – elsikkad (uo.).

A vallásbölcseleti igazságfogalom a dinamikus és végsőképpen valósággal való viszonyt bontja ki. Ezt az igazságfogalmat mindenütt áthatja az *etikai és interszubjektív vonatkozás* (Lévinashoz hasonlóan, és bizonyos fokig hozzá is kapcsolódva). Az első fok az igazság *reszponzív* fogalma: a *felelősség* dimenziója. Az, hogy felelősséget vállalok azért, amit mondok (sőt: azért is, amit gondolok; legalább önmagam előtt). A következő fokot az ígéret eszméje képviseli; az igazság *promisszív* elgondolása. Ebben, hangsúlyos módon, jelen van a *jövőidejűség* aspektusa is; ami a *Vallásbölcseletben* megfogalmazott tapasztalat- és igazságmagyarázatnak is egyik legfontosabb jellemzője. Ígéretet teszünk arra, hogy az általunk vallottak, mondottak valóságos alapját felmutatjuk, láthatóvá tesszük. Végül az előbbi két fokot felölelő, végső értelmüket megmutató igazságfogalom a *kompromisszív*: az egymásnak tett kölcsönös ígéreten

alapuló igazság, igazolás. Mivel kapcsolatban teszünk egymásnak ígéretet? Annak tekintetében, hogy mindketten alávetjük magunkat *egy harmadik, pártatlan döntőbíró ítéletének*. Itt az egymásnak ellentmondó felfogások, vallomások összeütközéséről van szó és a kibékülés lehetőségének kereséséről. Ez a harmadik fél végső soron maga a valóság, a vallás valósága.

A kompromisszív igazságfogalom nem véletlenül utal a kompromisszumra, a kölcsönös megegyezésre. Voltaképpen arról van szó, hogy felülemelkedjünk a saját álláspontunkban rejlő *egyoldalúságon*, és képesek legyünk meglátni a másik fél, a vitapartner felfogásának *részleges igazságát*. Arra megy ki a játék, hogy ne végletekben gondolkodjunk („nekem abszolút igazam van, mindenki másnak pedig – aki nem teljesen úgy gondolkodik, mint én – abszolút nincs”); hanem megtanuljunk kölcsönösen nyitottakká válni egymásra. Csak ebben a kölcsönös nyitottságban jelenhet meg a valóság, a maga mindenoldalú, végtelen gazdagságában.

Ami végül is a vallási (és vallásbölcseleti) tapasztalatban megmutatózó valóságot magát illeti, legalábbis annak egyik lényeges pontját, a „dinamikus” és a „dialektikus” jelzőket kell alkalmaznunk. A *Vallásbölcselet* szembeötlő jellegzetességei a művön végigvonuló *hármasságok*. Ez mindenképpen a *hegelivel* rokon dialektikára utal (ahogy az a neoplatonizmusból, a középkori keresztény misztikán, főként Nicolaus Cusanuson keresztül Schellinghez és Hegelhez eljutott), egy alapvető különbséggel. A hegeli dialektikával szemben A, B és C hármassága nem lineáris folyamat (amelyben B A szükségszerű következménye, C pedig B-é), hanem bizonyos módon retroaktív esemény: A és B C *koncentrikus kibontakozásaként* érthetők meg; C magában egyesíti A-t és B-t mint szükségszerű előzményeit (36. §). Végső konkrétágukat csak a végeredményből,

C-ből nyerik, amely ellentmondásos egy-ségben foglalja össze azokat.

Mezeinél ezáltal, temporális értelemben, egy rendkívül bonyolult Abszolútum-fogalom áll elő. Nincs arról szó, hogy a még meg sem született végeredmény determinálná a jelenbeli eseményeket; mintegy szükségszerű módon kikényszerítene bizonyos események és folyamatok lejátszódását (B-t és A-t). Ez a Mezeinél központi számító szabadságfelfogásnak is ellentmondana. Inkább – olvasatom szerint – arról van szó, hogy az itt körvonalazott Abszolútum-felfogás lényegi jegye a *diakronia* fogalma; az időbeli dimenziók egymásba fonódása. C (mintegy folyamat, egy mozgás végső, konkrét fázisa) *retroaktív* módon kialakítja és megszervezi a jelenbeli események (A és B) mozgásterét; de semmi esetre sem kényszerít rájuk valamiféle determinisztikus szükségszerűséget.

Ez a fajta komplex, bizonyos szempontból paradox dialektikus struktúra Mezeinél egyszerre jellemzi gondolkodás, tapasztalat és Lét mozgását. De a szerzőnél ez a három végső soron ugyanannak a valóságnak a különböző formája – Mezei alapjában véve *monista*. Gondolkodás és tapasztalat nem más, mint a Lét, az Abszolútum (vagy a *Vallásbölcselet* szóhasználatában: a valóság) önmagának való feltárultsága, önmagának való megnyílása.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

Érdekes sajátosság volt számomra, hogy a *Vallásbölcselet*ben a szerző nem reflektál a zsidó dialógusfilozófia klasszikusaira (Martin Buber, Franz Rosenzweig) – noha e két filozófusnál bizonyos szempontból nagyon hasonló gondolatok, belátások fogalmazódtak meg, mint Mezeinél; nevezetesen a vallási tapasztalatnak a valóság egy abszolút rétegével való személyes kommunikációként történő felfogása. Ezt az általam

vél hiányosságot némileg tompítja, hogy Lévinas viszont (aki mindkét előbb említett szerzőre intenzíven támaszkodik) az egyik legfontosabb vonatkozási pont Mezei számára. Meg kell említeni továbbá, hogy a későbbi összegző művekben (*Religion and Revelation after Auschwitz* és *Radical Revelation*) már Buberrel is foglalkozik.

Mezei gondolkodásának bizonyos vonásai közeli rokonságot mutatnak nemrégiben elhunyt pályatársának, közeli kollégájának, Tengelyi Lászlónak a munkásságával. Tengelyiről Mezei így nyilatkozik a *Vallásbölcselet*ben: „Kollégáim közül Tengelyi László volt az, aki tanári munkájával és publikációival a leginkább mintául szolgált a filozófiatörténeti gondolkodás számomra követhető filozófiai elmélyítésében” (40). Ilyen kulcsfontosságú gondolatok a két szerzőnél a *nyitottság*, a nyitott totalitás, a *rossz pozitívitása*² és végül a *világ* mint központi jelentőségű fenomenológiai téma.³ Fontos különbség viszont kettejük között a fenomenológia végső feladatáról, küldetéséről alkotott felfogásuk. Tengelyi szerint a fenomenológia végső soron a *tapasztalat kategorialis elemzése* kell hogy legyen. Megenged egyfajta fenomenológiai metafizikát mint az esetlegesség metafizikáját, azonban kifejezetten azt állítja, hogy a filozófiának

² Vagyis az a felfogás, mely szerint a rossz nem pusztán hiány, hanem tényleges, másra visszavezethetetlen realitással rendelkezik. Ez az elképzelés Tengelyinél *A bűn mint sorseselemény* című műben (Tengelyi 1992), Mezeinél „a tévedés autonómiájának” koncepciójában jelenik meg.

³ Tengelyi azt a gondolatot, mely szerint a fenomenológia mindenekelőtt fenomenológiai kozmológiaként, a világ fenomenológiai analíziseként kell hogy fellépjen és kibontakozzék, a „fenomenológia wuppertali tradíciójának” nevezi – egy Ludwig Landgrebétől Klaus Helden és Tengelyin keresztül jelenleg például Inga Römerig ívelő hagyományt értve rajta.

le kell mondania a klasszikus metafizikai kérdések tárgyalásáról (például a lélek halhatatlansága, Isten léte vagy nemléte, lásd Tengelyi 2010. 21; 2014. 212 sk.). Ezek szerinte nem a filozófia, hanem a teológia, illetve valamifajta világnézetileg motivált (ennyiben nem filozófiai) bölcsélet illetékességi körébe tartoznak (Tengelyi 2010, 2014). Mezei ezzel szemben továbbviszi a klasszikus metafizikai kérdések taglalását is, immár új, fenomenológiai, illetőleg vallásbölcséleti alapokra helyezve. Mezei szerint a filozófia ezekről a kérdésekről sem mondhat le. Ily módon Mezei is a klasszikus metafizika filozófiai és speciálisan fenomenológiai megújíthatóságának lehetőségeit keresi. Kimondottan izgalmas (és bizonyos szempontból – az életmű befejezetlenségét tekintve – tragikus), hogy Tengelyi László utolsó könyvének utolsó oldalán *vallásfilozófiai motívumokat* villant fel (Tengelyi 2014. 556) – amelyek pedig korábban, úgy tűnik számomra, kívül estek érdeklődésének körén.

Mezei Balázs *Vallásbölcsélet* című művéről összefoglalóan az a véleményem, hogy olyan nagy ívű, minden igazán lényeges filozófiai kérdést érintő alapvetés, melynek filozófiai potenciái máig erősen kihasználatlanok maradtak. Ez a mű még ma is sok gondolkodni (tűnődni) valót ad, azzal együtt, hogy olyan vállalkozás első, valóban szisztematikusan kifejtett dokumentumáról van benne szó, melyet a szerző később olyan rendszeres művekben vitt tovább, mint a *Religion and Revelation after Auschwitz* és a *Radical Revelation*. Ha meg kellene jelölni ennek a vállalkozásnak a filozófiai műfaját, akkor a „fenomenoló-

giai alétheológia” kifejezést alkalmaznám, amennyiben olyan törekvésekről van szó, melyeknek központi mozzanata az *igazság problémája*. Mezei gondolatai a valóság végső feltárultságának mikéntjére, mibenlétére, feltételeire irányulnak. Abban a tekintetben, hogy Mezei határozottan állítja: a filozófia nem mondhat le a klasszikus metafizikai kérdések újratárgyalásáról, a velük való, mindig megújuló vívódásról sem, vállalkozása a fenomenológiai (vagy legalábbis fenomenológiai inspirációjú vagy eredetű) metafizika egyik gyümölcsöző útját kínálja a kortárs filozófusok kutató közössége számára.

IRODALOM

- Mezei Balázs 1997. *Zárójelbe tett Isten. Edmund Husserl és egy fenomenológiai prototeológia vázlatja*. Budapest, Osiris.
- Mezei Balázs 2010. *Mai vallásfilozófia*. Budapest, Kairosz.
- Mezei, Balázs 2013. *Religion and Revelation after Auschwitz*. London, Bloomsbury.
- Mezei, Balázs M. 2017. *Radical Revelation*. London, T&T Clark International – Bloomsbury.
- Tengelyi László 1992. *A bűn mint sorseselemény*. Budapest, Atlantisz.
- Tengelyi László 2010. A fenomenológia módszertani transzcendentalizmusa. *Magyar Filozófiai Szemle*. 54/1. 9–22.
- Tengelyi, László 2014. *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Freiburg–München, Karl Alber.

